

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
КОНСУЛЬТАТИВНА МІСІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Матеріали міжнародної наукової конференції

м. Харків, 17–19 жовтня 2019 року

Харків
«Право»
2019

Редакційна колегія:

В. Я. Тацій (головний редактор),

*А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін, В. С. Батургарєва, В. І. Борисов, М. І. Панов,
В. І. Тютюгін, Л. М. Демидова, Ю. А. Пономаренко, Д. П. Євтєєва, І. А. Вишневська, К. А. Новікова*

Редакційна колегія висловлює щирі подяку за допомогу в підготовці цих матеріалів аспірантам О. С. Завалішиній, С. О. Репі, Д. І. Романченко та В. Р. Філіпенко

Матеріали конференції опубліковано в авторській редакції

Концептуальні засади нової редакції Кримінального кодексу України : матеріали міжнар. наук. конф., К58 м. Харків, 17–19 жовт. 2019 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), А. П. Гетьман, Ю. В. Баулін та ін. – Харків : Право, 2019. – 500 с.

ISBN 978-966-937-871-2

ISBN 978-966-937-871-2

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2019
- © Консультативна місія Європейського Союзу в Україні, 2019
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2019
- © Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права», 2019
- © Оформлення. Видавництво «Право», 2019

ПАНЕЛЬ № 5

Питання Особливої частини Кримінального кодексу України: структура та зміст.

Навроцький В. О.

ПРО «РОЗВАНТАЖЕННЯ» ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ МАЙБУТНЬОГО
КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ.....348

Мисливий В. А.

СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ПОШУК НОВОЇ
МОДЕЛІ.....352

Балобанова Д. О.

МІСЦЕ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В ПРОЦЕСІ ВИРІШЕННЯ
ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ/ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЮ ДІЯНЬ.....356

Харитонов С. О.

БЛАНКЕТНІ НОРМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ТА
ДОПУСТИМІ МЕЖІ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ
ЗАКОНОДАВСТВІ.....360

Антипов В. В.

ДІЯ ТА БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОЗНАКИ КВАЛІФІКОВАНИХ СКЛАДІВ
ЗЛОЧИНІВ.....363

Гринчак С. В.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ
МЕДИЧНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ.....366

Біленко П. С.

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО:
НЕОБХІДНІСТЬ ЧИ ПОТРЕБА?.....369

Павленко Т. А.

БУЛІНГ В УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ373

Гальцова В. В.

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ СІМ'Ї, ПРАВ ТА
ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ.....376

годувальника, лише завдяки якому сім'я існує. Це дає їм підстави вимагати від інших особливої поваги, виконання всіх примх і забаганок. Навіть у тих випадках, коли немає інших підстав для гордості, його самоповага живиться думкою про те, що він заслуговує на повагу вже тому, що він чоловік. Іноді до цього додається ще бажання бути «крутим хлопцем». У поєднанні ці риси утворюють те, що психологи називають «комплексом мачо». Такий чоловік без коливань вдається до насильства, як тільки йому здається, що поставлено під сумнів його виняткове становище в сім'ї або репутація «крутого хлопця».²⁷⁴

Враховуючи викладене, необхідно наголосити, що криміналізація відповідальності за домашнє насильство не позбавить українське суспільство цього явища. Так, безперечно, проблема протидії домашньому насильству сьогодні надзвичайно важлива передусім тому, що сім'я є осередком суспільства. Її захист – одне із головних завдань держави, оскільки насильство й жорстокість у сім'ї є однією з передумов виникнення злочинності в суспільстві та є джерелом формування злочинної особистості. Але механізми дій щодо кривдників потребують удосконалення.

Т. А. Павленко, к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна)

БУЛІНГ В УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ

Термін «булінг» походить від англійського «bullying», що дослівно перекладається як «бикування». Якщо ж говорити більш розгорнуто, то булінг – це цькування, залякування, агресивне переслідування одного з членів колективу з боку інших членів цього колективу. Метою такої поведінки є самоствердження за рахунок інших, намагання досягти будь-якою ціною авторитету в колективі. Зауважимо, що майже всі дослідники визначають булінг як довготривалу та систематичну агресію, але, окрім цього, таке явище розглядають як «підтип агресії», який може мати багато форм (і

²⁷⁴ Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. С. 24.

фізичних, і словесних); деструктивну взаємодію; становити частину соціального життя групи; мати вигляд неодноразового нападу – соціального або вербального – з боку тих, хто має вищий статус; бути тривалим, усвідомленим насильством, спрямованим проти людини, яка не в змозі захиститися в такій ситуації²⁷⁵.

Тож, сьогодні булінг може проявлятися у різних формах. Вплив може бути як фізичний – умисні поштовхи, удари, побої, стусани, спричинення інших тілесних ушкоджень, тощо; так і психологічний – насильство, пов'язане з впливом на психіку²⁷⁶, що спричиняє психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, створення несприятливої, гнітючої атмосфери у колективі. Булінг може бути прямим і непрямим. Прямі знущання часто набувають форми явного фізичного контакту, у якому на жертву відкрито нападають. Непрямі знущання, як правило, мають форму соціальної ізоляції й навмисне виключення з діяльності²⁷⁷. З розвитком технологій з'явився ще один вид булінгу – електронний (кібербулінг), що передбачає використання мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж, чатів, блогів задля переслідування, цькування, розповсюдження неправдивої інформації.

Загалом термін «булінг» вперше з'явився ще на початку 70-х років у Скандинавії в контексті вивчення насильства між дітьми в школі. У Сполучених Штатах Америки проблему булінгу почали досить глибоко вивчати у 90-х роках минулого століття. Питання булінгу є актуальним і для канадської школи. Так, за свідченням опитування, проведеного науковцями з Університету Британської Колумбії в 1999 році, серед 490 учнів 8-10-х класів (половина з яких - жіночої статі, половина – чоловічої статі) більшість опитаних школярів вважали булінг нормальною частиною шкільного життя (64%) або навіть убачали в ньому користь для загартування учня, мотивації до вирішення проблем (20–50%). З'ясувалося, що ставлення учнів до агресора також переважно було позитивним: 61–80% школярів зазначили, що агресори користуються

275 Стельмах С. Булінг у школі та його наслідки. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: збірник наукових праць. Слов'янськ, 2011. С. 431-440; Salmivalli C., Lagerspetz K., Bjorkqvist K., Osterman K. Bullying as a Group Process: Participant Roles and Their Relations to Social Status Within the Group. *Aggressive behavior*, 1996. Vol. 22. Pp. 1-15; Янішевська К.Д., Тимошенко О.О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. *Науковий юридичний журнал*. 2018. № 4. С. 271.

276 Тут слід зазначити, що і при фізичному впливі на жертву булінгу, як правило, відбувається вплив на її психіку.

277 Янішевська К.Д., Тимошенко О.О. Деякі проблеми протидії булінгу в Україні та шляхи їх вирішення. *Науковий юридичний журнал*. 2018. № 4. С. 271.

популярністю та авторитетом серед своїх ровесників²⁷⁸.

В Україні проблеми булінгу лише починають вивчатися. За даними різних досліджень, майже кожен третій учень в Україні так чи інакше зазнавав булінгу в школі, потерпав від принижень і глузувань: 10% - регулярно (раз на тиждень і частіше); 55% - частково піддаються знущанню з боку однолітків; 26% батьків вважають своїх дітей жертвами булінгу. 2017 р. в Україні 24% дітей стали жертвами цькування в школах. Про це зазначено у звіті ЮНІСЕФ «Щоденний урок: Зупинити насильство в школах». Згідно з даними звіту, 40% постраждалих дітей нікому не розповідали про цькування в школі. В Україні дівчата частіше відчувають психологічний тиск, а хлопчики частіше піддаються фізичному насильству і погрозам²⁷⁹.

Щодо відповідальності за булінг вітчизняний законодавець вже зробив певні кроки для вирішення цього питання. Так чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КпАП) 18.12.2018 р. було доповнено новою нормою про заборону булінгу²⁸⁰: «Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого...» (ст. 173⁴ КпАП).

Кримінальний кодекс України (далі – КК) не передбачає кримінальну відповідальність за булінг. Тому виникає питання кваліфікації дій винної особи у разі вчинення таких дій за умови, що вони є суспільно небезпечними та мають ознаки злочину, а не адміністративного правопорушення.

Сьогодні кримінальне право йде таким шляхом, що окремі прояви булінгу можуть розглядатися як різновид катування серед неповнолітніх. Отже, дії неповнолітньої особи, яка вчинила булінг, мають кваліфікуватися за ст. 127 КК України, але за умови, що така особа досягла 16 річного віку. Водночас, як відомо, доволі часто саме особи, які не досягли 16 років, застосовують методи булінгу. У такому разі, слідчо-судова

278 Костюк О. Досвід Канади щодо антибулінгової роботи в середній школі. *Порівняльно-педагогічні студії*. 2015. № 4 (26). С. 29.

279 Козаченко В.В., Семегіна Д.І. Булінг в Україні як нове поняття хуліганства серед неповнолітніх. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 291.

280 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 р. № 22229-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19#n8>.

практика керується правилом, що виробила теорія кримінально-правової кваліфікації: діяння особи, яка не досягла відповідного віку кримінальної відповідальності за конкретними статтями Особливої частини КК України, повинні кваліфікуватися за тими статтями КК, щодо яких вони наділені ознаками суб'єкта, якщо у вчиненому є всі ознаки складу злочину, передбаченого цими статтями. Тож, якщо неповнолітній віком від 14 до 16 років вчинив насильницькі дії з метою, що зазначена у ч. 1 ст. 127 КК України, то за наявності для цього підстав він може нести відповідальність за статтями 121, 122, 296 КК України.

Щодо можливих перспектив протидії такому негативному явищу, як булінг, що не лише впливає на всіх його учасників, на навчально-виховний процес, а й призводить до порушення нормальних стосунків у родині, а іноді й до самогубства підлітків, які не витримують тиску, цькування, знущань, то, перш за все, необхідно враховувати міжнародний досвід у протидії булінгу, а саме надати перевагу превентивним заходам, а не каральним, адже, як показує досвід зарубіжних країн, саме такі заходи дають кращий ефект.

Окрім того, перш ніж говорити про можливу перспективу встановлення кримінальної відповідальності за булінг, необхідно зрозуміти, чи прийнята Верховною Радою норма щодо відповідальності за булінг (ст. 173⁴ КпАП) є дієвою, чи повною мірою вона задовольняє потреби суспільства в протидії булінгу чи, справді, адміністративної відповідальності не достатньо, і є необхідність у встановленні кримінальної відповідальності.

***В.В Гальцова**, к.ю.н., доцентка кафедри кримінального права № 2 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків, Україна)*

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ ОХОРОНУ СІМ'Ї, ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ

Сім'я є важливим соціальним і правовим інститутом держави та суспільства, оскільки відіграє одну з ключових ролей у житті кожної людини. Соціологи справедливо стверджують, що сім'я - це своєрідна, мікросоціальна спільність людей, що здійснює